

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทยในปัจจุบันได้สะท้อนมุมมองการขยายตัวของประเทศได้ทั้งในแง่ความมั่นคงและความก้าวหน้าทัดเทียมกับกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว แต่ในขณะเดียวกันเราก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าความเจริญเติบโตดังกล่าวได้ก่อให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันทางฐานะเศรษฐกิจ อันเป็นผลสืบเนื่องจากการกระจายรายได้ที่ไม่ทั่วถึง ส่งผลให้เกิดกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคมที่มีสภาพความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน และคุณภาพชีวิตที่ไม่ดีเท่าที่ควร อีกทั้งไม่ได้รับการยอมรับในสังคม และที่เลวร้ายไปกว่านั้นในกลุ่มผู้ด้อยโอกาสเองก็ยังมีเด็กซึ่งต้องกลายมาเป็นผู้ด้อยโอกาสอยู่ด้วย จนอาจกล่าวได้ว่าเด็กด้อยโอกาสเหล่านี้เป็นสิ่งตกค้างของการพัฒนาประเทศในปัจจุบัน

คณะวิจัย “โครงการวิจัยพัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย : ปัจจัยคัดสรรด้านครอบครัวและการอบรมเลี้ยงดู” ซึ่งเป็นโครงการวิจัยระยะยาวในเด็กไทย โดยได้รับความสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย (สกว.) ดำเนินการวิจัย ด้วยการสุ่มสำรวจตัวอย่างเด็กและเยาวชนไทยทั้งสิ้น 9,488 คน ระหว่างเดือนกันยายน – ธันวาคม 2544 พบว่าสภาพครอบครัวของเด็กไทยเปลี่ยนแปลงไปรอบด้าน สภาพครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปเป็น “ครอบครัวเดี่ยว” มากขึ้น ปัจจุบันครอบครัวไทยส่วนใหญ่ ประมาณ 54.6% เป็นครอบครัวเดี่ยว คือมีพ่อแม่อยู่กับลูก 37.3 % เป็นครอบครัวขยาย คือมีพ่อแม่อยู่รวมกันกับปู่ย่าตายาย หรือแม่ลูกอยู่กับตายาย และที่น่าสนใจคือตัวเลขของ “เด็กกำพร้า” หรือเด็กที่อยู่กันตามลำพัง ไม่มีพ่อแม่ปู่ย่าตายายญาติอยู่ด้วยสูงถึง 8.2% โดยภาคที่มีครอบครัวอยู่พร้อมหน้าพ่อแม่ลูกมากที่สุดคือ ภาคใต้ และน้อยที่สุดคือภาคเหนือ ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นภาคที่มีลักษณะเป็นครอบครัวขยายมากที่สุด นั่นคือ มีพ่อแม่ปู่ย่าตายายอยู่ด้วยกันมากที่สุด และกรุงเทพฯ มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากที่สุด ส่วน “เด็กกำพร้า” พบมากที่สุดเ็นภาคเหนือ และน้อยที่สุดในภาคกลางและภาคใต้

ถึงแม้เด็กเหล่านี้จะเข้ามาอยู่ในองค์กรที่ช่วยเหลือเด็ก มูลนิธิ หรือสถานสงเคราะห์ ที่มีเจ้าหน้าที่ดูแล แต่การอยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก โอกาสที่จะได้รับการดูแลเอาใจใส่จากเจ้าหน้าที่โดยเท่าเทียมกับเด็กซึ่งมีบิดามารดาหรือญาติพี่น้องดูแลย่อมเป็นไปได้ยาก เนื่องจากการขาดความรัก ความ

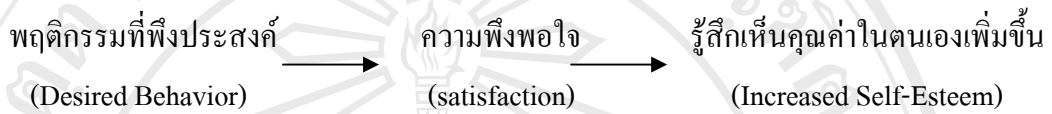
อบอุ่นจากครอบครัวทำให้เด็กในสถานสงเคราะห์รู้สึกว่าเป็นคนไร้ค่า เห็นคุณค่าในตนเองต่ำ ไม่มีความมั่นใจ (วิภารัตน์ วรรณัญญะกิจ, 2531; อุณา นพคุณ, 2535) จึงพบกับปัญหาด้านการเรียน ปัญหาความประพฤติ ปัญหาทางด้านอารมณ์จิตใจ ซึ่งมีลักษณะการแสดงออก คือ มีความรู้สึกด้อย มีความระมัดระวังตนมากเกินไป แยกตัวจากสังคม ขี้อาย มีความวิตกกังวล ความรู้สึกอ่อนไหว มีอารมณ์เศร้าและความโศกเศร้าที่เรื้อรัง (พิมลพรรณ สุวรรณโณ, 2531) เหล่านี้เป็นพฤติกรรมที่บ่งบอกถึงความวิตกกังวล หวาดกลัว ทำให้บุคคลมีความคิดไปในทางลบ เช่นคิดว่าจะได้รับการปฏิเสธจากสังคม ไม่มีความมั่นใจในการแสดงพฤติกรรมออกมาเมื่อเข้าสังคม มีความอาย รู้สึกอึดอัด ไม่สบายกลัว วิตกกังวลต่อสถานการณ์ทางสังคม หลบหลีกที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น เกิดความรู้สึกหวั่นไหว เมื่อถูกผู้อื่นประเมินพฤติกรรม เกิดความไม่สบายใจเกรงว่าผู้อื่นจะประเมินตนไปในทางลบ (ศิริเพิ่ม เชาวันศิลป์, 2543)

จากการศึกษาของวนิดา หัตถพันธ์ (2532) พบว่าเด็กกำพร้าวัดสระแก้วมีลักษณะบุคลิกภาพอยู่นอกเกณฑ์ปกติค่อนข้างมาก 2 ด้าน คือมีลักษณะเข้ากับคนง่าย ชอบฟังผู้อื่น และมีลักษณะบุคลิกภาพนอกเกณฑ์ปกติอีก 5 ด้านตามลำดับ คือ อ่อนไหวง่าย โอนอ่อนผ่อนตาม ขี้อาย ชอบเก็บตัว และเฉื่อยชา นอกจากนี้ยังพบว่ามีระดับภาวะซึมเศร้ามากกว่าเด็กในครอบครัวปกติ มีความคาดหวังในชีวิต ด้านการศึกษา ด้านครอบครัว ต่ำกว่าเด็กในครอบครัวปกติ และมีการเห็นคุณค่าในตนเองน้อยกว่าเด็กในครอบครัวปกติ (อรพรรณ หนูแก้ว, 2536) เด็กกำพร้าจะมีปัญหาในเรื่องการขาดความมั่นใจในตนเอง ขาดเพื่อนสนิทที่ไว้ใจได้ มีความหวังในอนาคตและความมั่นคงในชีวิตค่อนข้างมาก (อุณา นพคุณ, 2535)

การที่เด็กกลุ่มนี้เห็นคุณค่าในตนเองต่ำและขาดความเชื่ออำนาจในตนจะส่งผลให้พวกเขา รู้สึกว่าตนเองไร้ค่า รู้สึกว่าตนเองไม่เป็นที่ชื่นชมของใคร ไม่มีความหมายต่อบุคคลอื่น และยังเชื่อว่าคนอื่นมองตนเองด้อยกว่า จึงมักเก็บตัวไม่กล้าแสดงออก ขาดความมั่นใจในตนเอง รู้สึกซึมเศร้าและมีปมด้อย (Robertson and Simon, 1989 อ้างในสุกัญญา พิระวรรณกุล, 2541) นอกจากนี้พวกเขามักจะอยู่ใต้อิทธิพลของผู้อื่น และมักมีการควบคุมตนเองไม่ค่อยได้ ดังนั้นจึงมีแนวโน้มที่จะยอมและคล้อยตามกลุ่มยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นโดยง่าย และมักประสบปัญหาทางด้านสุขภาพจิตตามมา ลักษณะดังกล่าวจะมีผลในการลดต่อการสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับบุคคลอื่นอีกด้วย แม้บางครั้งบุคคลที่มีการเห็นคุณค่าในตนเองต่ำมักแสดงพฤติกรรมที่แสดงถึงความเข้มแข็งให้ปรากฏเช่นกัน เพื่อให้ตนเองได้รับการยอมรับจากผู้อื่น แต่ในความเป็นจริงแล้ว บุคคลเหล่านี้มีความรู้สึกหวาดกลัว ท้อแท้ ไม่มั่นใจตนเอง (Coopersmith, 1981 อ้างในสุนทรี เรือนตระกูล, 2545)

การที่บุคคลมีพฤติกรรมที่ไม่กล้าแสดงออกหรือพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมในการแสดงออกเป็นนิสัยและเป็นการแสดงออกที่มีความรู้สึกวิตกกังวลควบคุมด้วยเสมอ เรียกว่า “Unadaptive anxiety-response habits” (พรรณราย ทวีพะประภา, 2522) เมื่อบุคคลมีการแสดงออกที่ไม่เหมาะสม

ก็จะเกิดความสงสัย ไม่แน่ใจตนเอง โกรธ กลัว และมีความรู้สึกที่ไม่ดีต่อตนเองด้วย กลายเป็นความรู้สึกที่คอยรบกวนจิตใจของบุคคลนั้นอยู่เสมอ จนกว่าบุคคลนั้นจะได้มีโอกาสแสดงพฤติกรรมที่ถูกต้องเหมาะสมแก่กาลเทศะออกมา ซึ่งจะทำให้เขาได้รับสิ่งที่เป็นรางวัลซึ่งมีใช้วัตถุสิ่งของ แต่เป็นความรู้สึกเชื่อมั่นในตนเอง ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง (Self-esteem) จึงค่อย ๆ นำเอาความมั่นใจ รู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง เกิดความพึงพอใจที่จะแสดงพฤติกรรมอันถูกต้องเหมาะสมของตนเอง ซึ่ง Fensterheim (1978 ; อ้างใน กาญจนา พงศ์พฤกษ์, 2522) ได้เขียนเป็นรูปความสัมพันธ์ ไว้ดังนี้

การฝึกพฤติกรรมกล้าแสดงออกเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งในการปรับพฤติกรรมที่พัฒนาขึ้นเพื่อช่วยให้บุคคลสามารถปรับตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อช่วยลดความวิตกกังวลในการแสดงออกและเพิ่มความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง ตลอดจนพัฒนาความสามารถในการสื่อความหมายและการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่น ช่วยให้บุคคลเรียนรู้ที่จะแสดงความรู้สึกออกมาให้ชัดเจนขึ้น ลดพฤติกรรมก้าวร้าวรุกรานผู้อื่น ช่วยให้บุคคลค้นพบคำตอบของปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตน โดยผ่านทาง การเปลี่ยนแปลงการกระทำของตนเอง มีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและความรู้สึกเกี่ยวกับตนเอง ช่วยให้บุคคลมีการสื่อสารที่ลึกซึ้งกับผู้อื่น และดำเนินชีวิตอย่างกระฉับกระเฉง ไม่รอคอยโชคชะตาเพียงอย่างเดียว (ศรีนวล วิวัฒน์คุณุปรการ, 2535) เทคนิคในการพัฒนาความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง มีหลายวิธีด้วยกัน เช่น การให้คำปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบกลุ่ม การฝึกอบรมมนุษยสัมพันธ์ การฝึกพฤติกรรมกล้าแสดงออกที่เหมาะสม เป็นต้น (จันทร์ฉาย พิทักษ์ศิริกุล, 2532)

เอี่ยมจิต ดีศรีแก้ว (2524) ได้ศึกษาผลของการฝึกพฤติกรรมที่เหมาะสมในการแสดงออกที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม บุคลิกภาพ และความวิตกกังวลของนักเรียนหญิงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนร้อยเอ็ดวิทยาลัย พบว่านักเรียนหญิงที่ได้รับการฝึกพฤติกรรมที่เหมาะสมในการแสดงออกมีพฤติกรรมที่เหมาะสมในการแสดงออกมากขึ้นและมีการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพจากแบบเก็บตัวมาเป็นแบบแสดงตัวมากขึ้น อีกทั้งมีระดับความวิตกกังวลลดลง และลดลงมากกว่าผู้ที่ได้รับการฝึกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 การไม่กล้าแสดงออกซึ่งความต้องการของตน ทำให้บุคคลอยู่ในสังคมอย่างไม่มีความสุข เพราะเกิดความวิตกกังวลจากการที่ไม่ได้แสดงพฤติกรรมออกไป ผลการวิจัยพบว่าเด็กที่มีความวิตกกังวลสูง ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง จะมีปัญหาในด้านการปรับตัวทางอารมณ์ มีบุคลิกภาพค่อนข้างเก็บตัวและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

บุคคลที่มีการแสดงออกที่เหมาะสม ไม่ก้าวร้าวหรือเก็บกด จะรู้จักใช้วิธีการสื่อความหมายที่ช่วยให้บุคคลคงไว้ซึ่งการยอมรับนับถือ มีความสุขและได้รับการตอบสนองความต้องการของตน และป้องกันสิทธิของตนเองโดยไม่ก้าวร้าวหรือรุกรานสิทธิของผู้อื่น (Bolton, 1979 อ้างใน ศรีนวล วิวัฒน์

คุณูปการ, 2535) การที่บุคคลมีการแสดงออกที่เหมาะสม จะพัฒนาความมั่นใจในตนเอง มีความพึงพอใจในสิ่งที่ได้กระทำ ทำให้เกิดความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง และสามารถในการสร้างความสัมพันธ์อย่างมีประสิทธิภาพกับบุคคลอื่นต่อไป บุคคลที่รู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองจะมีความรู้สึกเชื่อมั่น และมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตให้เจริญก้าวหน้าต่อไปอย่างไม่ท้อถอย อีกทั้งมีความสามารถที่จะสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้กับตนเอง ครอบครัว และสังคมตลอดเวลา (กัลยา เฟื่องเพียร, 2534) ในทางตรงกันข้ามบุคคลที่รู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองต่ำจะมีการตั้งเป้าหมายในชีวิตสำหรับตนเองต่ำและมีปัญหาทางจิตใจ เช่น ความวิตกกังวล นอนไม่หลับ ไม่มีความสุข และอาการต่าง ๆ ทางร่างกายสูง

จากเหตุผลดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยเห็นว่า การฝึกพฤติกรรมกล้าแสดงออกในเด็กด้อยโอกาส จะช่วยให้เด็กแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสม โดยลดความวิตกกังวลในการแสดงออก และเพิ่มความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองเมื่อได้แสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์และเหมาะสมออกมา ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นจะทำให้เด็กเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง มีความภาคภูมิใจ ทำให้เกิดความรู้สึกที่ดีที่จะดำเนินชีวิต มีเจตคติที่ดีต่อครอบครัว สังคม มีความเข้าใจเกี่ยวกับตนเองอย่างถูกต้อง เคารพในสิทธิของตนเองและผู้อื่น ก้าวไปสู่วัยผู้ใหญ่ เป็นความหวังและอนาคตของชาติ ซึ่งต่อไปจะมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศ และคาดว่าข้อมูลจากการศึกษาจะเป็นแนวทางในการให้ความรู้ พัฒนาเด็กผู้ด้อยโอกาสหรือเด็กปกติทั่วไปในสังคม ให้มีความกล้าในการแสดงออกที่เหมาะสม ซึ่งจะส่งผลในการพัฒนาบุคลิกภาพและทักษะในการเข้าสังคม สามารถปรับตัวดำเนินชีวิตในสังคมได้ดีในวัยผู้ใหญ่ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาผลของโปรแกรมการฝึกพฤติกรรมกล้าแสดงออก ที่มีต่อความวิตกกังวลและความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของเด็กด้อยโอกาส

สมมติฐานการวิจัย

1. หลังจากที่ได้รับบริการฝึกตามโปรแกรมการฝึกพฤติกรรมกล้าแสดงออก เด็กในกลุ่มทดลองจะมีความวิตกกังวลต่ำกว่าก่อนการฝึก และความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองสูงกว่าก่อนการฝึก
2. หลังจากที่ได้รับบริการฝึกตามโปรแกรมการฝึกพฤติกรรมกล้าแสดงออก เด็กในกลุ่มทดลองจะมีความวิตกกังวลต่ำกว่า และความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองสูงกว่าเด็กในกลุ่มควบคุม

ขอบเขตในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาผลของ โปรแกรมการฝึกพฤติกรรมกล้าแสดงออกที่มีต่อความวิตกกังวล และความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเองของเด็กด้อยโอกาสเพศชาย ที่มีอายุระหว่าง 12-15 ปี ในสถานสงเคราะห์เด็กชายบ้านเชียงใหม่

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย

ตัวแปรอิสระ (Independent Variable) ได้แก่ โปรแกรมการฝึกพฤติกรรมกล้าแสดงออก

ตัวแปรตาม (Dependent Variable) ได้แก่ คะแนนความวิตกกังวลและคะแนนความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายและการแปลความหมายของงานวิจัยให้ตรงกัน การวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดคำนิยามศัพท์ปฏิบัติการดังนี้

1. พฤติกรรมกล้าแสดงออก หมายถึง ความสามารถในการแสดงความรู้สึก ทั้งทางบวกและทางลบ แสดงความคิด และอารมณ์อย่างตรงไปตรงมาในวิถีทางที่เหมาะสมจริงใจ โดยไม่ก้าวท้าวหรือละเมิดสิทธิของผู้อื่น ตลอดจนมีความรับผิดชอบต่อการกระทำเหล่านั้น

2. ความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง หมายถึง การรับรู้การกระทำและความสามารถของตนตามความเป็นจริงขณะนั้น มีความรู้สึกพึงพอใจในตนเอง รู้สึกตนเองมีค่า มีความสามารถในการกระทำสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี รู้สึกว่าตนเองเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น การวิจัยครั้งนี้ได้ใช้แบบวัดความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง ของ Coopersmith Self-Esteem Inventory School Form ซึ่งแปลและเรียบเรียงโดย พิสมัย แสนยอด (2545)

3. การฝึกโปรแกรมพฤติกรรมกล้าแสดงออก หมายถึง การฝึกอบรมที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับพฤติกรรมกล้าแสดงออกที่เหมาะสม เพื่อให้ผู้เข้าร่วมฝึกสามารถแสดงความรู้สึกทั้งทางบวกและลบให้ผู้อื่นทราบอย่างถูกต้อง เหมาะสมกับกาลเทศะตรงไปตรงมา ไม่ล่วงละเมิดหรือก้าวท้าวในสิทธิของผู้อื่น ยอมรับและเข้าใจตนเอง

4. ความวิตกกังวล หมายถึง การตอบสนองขั้นแรกต่อสิ่งที่มาคุกคามจิตใจความวิตกกังวลเป็นประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ทำให้เกิดความไม่สุขสบาย หวาดหวั่นไม่แน่ใจ สงสัย กระวนกระวาย รู้สึกหมกหมัว ไร้อำนาจ ไม่มีเหตุผล ผลของความวิตกกังวลดูได้จากพฤติกรรมที่แสดงออกทั้งทางคำพูด กิริยาท่าทาง และการตอบสนอง การวิจัยครั้งนี้ได้ใช้แบบวัดความวิตกกังวล State-Trait

Anxiety Inventory (Form Y) ของ Spielberg และผู้อื่น, (1983) แปลโดย ชาติรี นนทศักดิ์, จีน แบร์รี และสมโภชน์ เอี่ยมสุภาษิต (2534)

5. เด็กด้อยโอกาส หมายถึง เด็กที่อยู่ในสภาวะยากลำบาก และไม่ได้รับการพัฒนาตามเกณฑ์สภาวะความต้องการพื้นฐานและบริการสำหรับเด็ก ได้แก่ เด็กจรจัด เด็กเร่ร่อน เด็กถูกทอดทิ้ง เด็กกำพร้า เด็กขอทาน เด็กติดยา เป็นต้น ปัจจุบันอยู่ในความดูแลรับผิดชอบของสถานสงเคราะห์ เด็กชายบ้านเชียงใหม่ มีอายุระหว่าง 12-15 ปี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. เด็กที่ได้รับการฝึกโปรแกรมพฤติกรรมกล้าแสดงออกแล้ว จะทำให้มีการกล้าแสดงออกที่ถูกต้องเหมาะสม ลดความวิตกกังวล รู้สึกภาคภูมิใจ และเห็นคุณค่าในตนเองเพิ่มขึ้น
2. เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดเพื่อส่งเสริมการกล้าแสดงออกของเด็กอย่างถูกต้องและเหมาะสมให้มากขึ้น
3. เป็นประโยชน์ต่อการให้การศึกษาแก่เด็กในด้านพฤติกรรมการแสดงออกที่เหมาะสมในสังคมและความรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง เมื่อเด็กออกจากสถานสงเคราะห์แล้วจะเป็นเด็กที่ดีมีคุณภาพเป็นที่ยอมรับของสังคมยิ่งขึ้น
4. นำผลการศึกษาที่ได้ไปใช้ในการส่งเสริมความรู้ และประยุกต์ใช้ในการป้องกันและแก้ไขพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์อื่น ๆ เพื่อพัฒนาและเสริมสร้างให้เด็กดำเนินชีวิตที่ดีในสังคมต่อไป